

Tasavvuf'ta Çevre Algısı

¹Necmettin Ergül

Adıyaman Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Eğitimi
Bölümü, Adıyaman, Türkiye

Özet

Tasavvuf'un ele aldığı üç önemli ana konu bulunmaktadır. Bunlar Allah, kâinat ve insan'dır. Çevre, başta insanlar olmak üzere hayvanlar, bitkiler ve câmit varlıklardan meydana gelmektedir. Tasavvufun ana konularından olan insan ve kâinatın, çevre kapsamında değerlendirilmesi, tasavvuf ve çevre arasında önemli oranda konu ortaklığı bulunduğunu göstermektedir. İnsan, vahdet-i vücud ekolüne mensup mutasavvıflar tarafından insan-ı kâmil telakkisi çerçevesinde Cenab-ı Hakk'ın en yüksek derecede muhatabı ve esmâsının meclâsı olarak ele alınmakta; insanın hem dünyevî hem uhrevî yönleri tafsilatlı bir şekilde tasavvuf sistematiği içerisinde tahlile tabi tutulmaktadır. Tasavvuf anlayışına göre, çevreyi teşkil eden canlı ve cansız, şuurlu ve şuursuz her bir mevcut, Allah'ın esmâ ve sıfatlarının birer aynası olarak kabul edilmektedir. Bu çalışmamızda tasavvufta çevre anlayışını ortaya koyma adına, konu, klasik tasavvuf kaynakları ve tasavvuf ıstılahlarından yararlanılarak incelenmekte ve değerlendirilmektedir. Tebliğimizde sözü edilen konu, "giriş" kısmını müteakiben "insan çevre ilişkisi", "çevrenin tezahürleri", "çevrenin değeri" "çevre kanunlarının mûcize ve kerametler kapsamında değişmesi" ve "sonuç" olmak üzere altı başlık altında ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Çevre, İnsan-ı Kebîr, Âlem-i Sagîr, Vahdet-i Vücud

Environmental Perception in Sufism

Abstract

Sufism deals with three main particular subjects. These are Allah, the universe and mankind. Environment consists of mainly mankind and animals and plants and non-livings things. The appraisal of mankind and the universe which are the main subjects of Sufism in the scope of environment shows that there is a common issue between Sufism and environment at significant rates. Mankind is addressed by Sufis who belong to unity of existentialism as the top payer of Allah and reflection of His names besides they analyse mankind's both worldly and ethereal aspects in details in the systematics of Sufism. According to Sufism philosophy, each of the subsistence living or non-living, conscious or unconscious in the environment is accepted as the mirrors of Allah's names and attributes separately. In this study, the topic is analysed within utilisation of classical Sufism researches and Sufism terms in order to present the environmental perceptivity in Sufism. The above mentioned subject is presented in six chapters in our bulletin. These chapters are the followings; introduction, mankind environment relations, appearances of environment, the value of environment, alteration of environmental laws in the scope of miracles and oracles.

Key Words: Sufism, environment, insan-i kebir (the most high mankind), alem-i sagir, (unity of existence), Wahdat al Vucud

¹ Corresponding author: Address: Adıyaman University, Faculty of Islamic Sciences, 02040, Adıyaman, TURKEY. E-mail address: necmettinergul@gmail.com, Phone: +90416223383055 Fax: +904162901292

Kısaltmalar:

1. age.: Adı geçen eser. 2. bk.: Bakınız. 3. bsm. : Basım. 4. Çev. : Çeviren. 5. Fak. : Fakültesi. 6. Hz. : Hazretleri. 7. Hızr. : Hazırlayan. 8. İlah. : İlahiyat. 9. (ks) : Kuddise sirruhu. 10. (ra) : Radiyallahu anhu. 11. (s) : Sallallahu aleyhi ve sellem. 12. şy. : Şehir yok. 13. Thk. : Tahkik eden. 14. Trc. : Tercüme eden. 15. ts. : Tarihsiz. 16. Ün. : Üniversitesi. 17. Yay. : Yayınları.

Giriş

İslam, insanı ve içinde yaşadığı çevreyi bir bütün olarak ele almakta, O'nun dünya ve âhiret hayatında mutlu olabilmesi için hayatın her alanında kurallar koymaktadır.

İslam'da bireysel dindarlıktan ziyade sosyal hayat ve bu hayata ilişkin kurallar önemsenmektedir.

İslam'da insanın ferdî sorumluluğu olduğu gibi, sosyal sorumluluk çerçevesinde ailesine, akrabalarına, komşularına, arkadaşlarına, Müslüman kardeşlerine, diğer insanlara hatta çevresindeki hayvanlara ve bitkilere karşı da sorumlulukları bulunmaktadır.

Dindarlık, sadece İslam'ın ibadetlere ilişkin hükümlerini şeklen yerine getirmekten ibaret görülmemektedir. Önemli olan ibadetlerin hedeflediği mâna ve özü kavrayabilmektir.

İşte bu noktada tasavvuf devreye girmektedir. “Tasavvuf, suretten çok sîrete, kalıptan ziyade kalbe, zâhirden çok bâtına önem veren bir ilim dalıdır.”[1] Bir başka ifade ile tasavvuf, İslam'ın mâna ve iç yönünü temsil etmektedir.

Tasavvuf bir yandan insanın mânevî unsurlarını tasfîyeyi esas almakta, diğer yanda da insanın dış çevresini ve bu çevre ile olan ilişkilerini tanzim etmektedir. Tasavvufun dikkate değer yönü, insanın dış çevresini de mâna ve öz olarak ele almış olmasıdır.

Tasavvuf anlayışına göre, ister canlı ister cansız, ister şuurlu ister şuursuz olsun, çevreyi teşkil eden her bir mevcut, Allah'ın isim ve sıfatlarının aksettiği birer ayna olarak kabul edilmektedir.

Aynı zamanda çevreyi de oluşturan insanın, kâinatın ve kâinatta yer alan diğer unsurların, tasavvuf çerçevesinde nasıl algılandığı ve değerlendirildiğinin tespit edilerek ortaya konulması, çevre ve İslam algısının doğru anlaşılması açısından da önem arz etmektedir.

Bu çalışmamızda tasavvufta çevre anlayışını ortaya koyma adına, konu, klasik tasavvuf kaynakları ve tasavvuf ıstılahlarından yararlanılarak incelenmekte ve değerlendirilmektedir.

Tebliğimizde sözü edilen konu, “giriş” kısmını müteakiben “insan çevre ilişkisi”, “çevrenin tezahürleri”, “çevreye değer vermek” “çevre kanunlarının mucize ve kerametler kapsamında değişmesi” ve “sonuç” olmak üzere altı başlık altında ele alınmaktadır.

1. İnsan Çevre İlişkisi

Çevre, genel olarak "kişiyi etkileyen dış koşul ve durumların toplamı"[2] şeklinde tanımlanmaktadır. Biz daha çok insanların içinde yaşadıkları ve karşılıklı olarak etkileşim içinde bulundukları canlı ve cansız varlıklardan oluşan doğal çevreyi ele almaya çalışacağız.

Sosyal bir varlık olan insan, hayatını devam ettirebilmesi için çevresiyle irtibat halinde olmak zorundadır. Çevresini teşkil eden unsurlar ise, başta diğer insanlar olmak üzere hayvanlar, bitkiler ve câmit varlıklardır.

Vahdet-i vücud ekolüne mensup mutasavvıflara göre hakiki varlık, sadece vücud-u Hak'tır. Kâinat ise, hakiki varlığın fâni ve zâil görüntüleridir. [3]

Tasavvuf açısından bakıldığında gerçek varlık, sadece Allah'ın varlığıdır. 'Mâsivâ' denilen Allah'ın dışındaki diğer bütün unsurlar ise, -biz buna çevre diyoruz- Allah'ın isim ve fiillerinin geçici tezahür ve yansımalarıdır.

İnsan, kendisindeki ilahî cevher (insanî ruh) nedeniyle, meleklerden daha üstün olabileceği gibi yine kendisinde mevcut olan nefis sebebiyle hayvandan daha aşağı bir dereceye de düşebilmektedir.

İbnu'l-Arabî'ye göre insan, fıtraten mükellef olduğu vazifelere riayet ederek, câmit, nebat ve hayvandaki kemal sıfatları kazandığı takdirde, onlardan daha üstün bir dereceye ulaşabilmekte, aksi takdirde câmitlerden de aşağı bir dereceye düşebilmektedir. Bunun sebebi, cemâdât, nebâtât ve hayvânâtın, yaratılıştaki kendileri için çizilen sınırları aşamamalarıdır.[4]

Bir başka ifade ile insan, cemâdât, nebâtât ve hayvânâtta doğuştan var olan iyi ve mükemmel vasıfları elde edebildiği oranda terakkî etmekte, aksi takdirde tedennî etmektedir. Cemâdât, nebâtât ve hayvânâtta var olan iyi ve kemal sıfatlar şunlardır: Doğuştan var olan kabiliyetlerle hareket etmeleri nedeniyle, verilen emirleri harfiyen yerine getirmeleri ve itaat etmeleri, Yaratıcı'yı mütemadiyen lisan-ı halleriyle zikretmeleri ve verilen nimetlere karşı da yine lisan-ı halleriyle şükretmeleridir.

Tasavvufî düşünceye göre insan, akıl sahibi olması, Allah'ın sureti üzere yaratılması ve en ağır emaneti yüklenmesi nedenleri ile, Allah'ın yeryüzündeki halifesi[5] sayılmaktadır. Çünkü gök, yer ve dağların yüklenmekten çekindikleri emaneti insan yüklenmiştir[6].

Sahip olduğu bu halifelik sıfatı nedeniyle, diğer varlıklar onun hizmetine verilmiştir[7]. Ancak insan, mülkün asıl sahibi değildir. Bunlar kendisine belli bir süre için imtihan sebebiyle süslü ve cazip hale getirilerek[8] emaneten verilmiş bulunmaktadır. Mülkün esas sahibi Allah'tır, mülkünde dilediği gibi tasarrufta bulunmaktadır.[9] İnsan ise, mülk sahibinin emri ve izni çerçevesinde tasarrufta bulunabilmektedir.

Bu durumda insanın, çevresinin cazibesine kapılmayarak, bütün bunların kendisine emaneten bir imtihan vesilesi olarak verildiğini görmesi ve o doğrultuda muamelede bulunması gerekmektedir.

Tasavvuf düşüncesinde insan, çevresindeki unsurlarla alış veriş içerisinde olmakla birlikte aynı zamanda onlardan birer cüz de barındırmaktadır. Kâinattaki bütün elementler, insan bünyesinde de bulunmaktadır. Nitekim insan topraktan yaratılmıştır[10], dönüşü de toprağa olacaktır. [11]

Bu açıdan bakıldığında insanın çevreyi, kendi bedeninde birer cüz ve parçasını taşımakta olduğu bir yapı olarak görmesi ve o şekilde değerlendirmesi gerekmektedir.

Sufiler insanı, “âlem-i sagîr”; kâinatı da “insan-ı kebîr” olarak tarif etmektedir.[12] İnsan kâinatın küçük bir numunesi ve özeti; kâinat ise insanın büyütülmüş şeklidir. Her ikisinin de yaratılışları aynı kanun dairesinde cereyan etmektedir.

Mutasavvıflar insan bedenini arza; kemiklerini dağlara; iliklerini madenlere; iç boşluğunu denizlere; bağırsaklarını ırmaklara; iç yağın bataklıklara; damarlarını akarsulara; üns duygusunu umran ve medeniyete; vahşet duygusunu harabelere; teneffüsünü rüzgarların esmesine; söz söylemesini de gök gürültüsüne benzetmektedirler.[13]

Vahdet-i Vücut ekolünü benimseyen mutasavvıflara göre, kâinatın yaratılış sebebi, “Gizli bir hazine idim, bilinmeyi istedim, mahlûkâtı yarattım ki bilineyim”[14] kudsî hadisi gereğince, “sevgi”, “tecelli” ve “bilinmek”tir. Cenâb-ı Hakk bilinmeyi ve tanınmayı istemesi nedeniyle kâinatı yaratmıştır.

Tasavvufta vücut kelimesi ile, Hakk’ın varlığı kastedilmektedir. Varlığın mertebeleri mutasavvıflar tarafından değişik tasniflere tâbi tutulmuştur. ‘Vücut’ birdir, o da ‘Hakk’ın vücudu’dur. ‘Hakk’ın vücut’u, görünmezden görölüre doğru yönelerek tecelli ve zuhur etmektedir. Mutasavvıflar yukarıda sözü edilen kudsî hadise dayanarak varlık mertebelerini, üçlü, dördlü, beşli, altılı ve yedili tasnifler şeklinde izah etmektedirler.[15]

Yedili tasnife göre, birinci mertebe: lâ-taayyün, ahadiyyet, zat-ı sırf; ikinci mertebe: vahdet, hakikat-i muhammediyye; üçüncü mertebe: vâhidiyyet, hakikat-i insaniyye, a’yân-ı sâbite; dördüncü mertebe: Ruhlar; beşinci mertebe: Misal; altıncı mertebe: şehâdet âlemi; yedinci mertebe: insan-ı kâmil”dir.[16]

Yukarıda zikredilen yedili tasnife göre, ‘varlık mertebeleri’nden altıncısı, ‘şehâdet âlemi’; yedincisi ise, ‘insan-ı kâmil’ mertebesidir. Her iki mertebe de aynı zamanda çevreyi teşkil etmektedir.

2. Çevre’nin Tezahürleri

2.1. Çevre Bütün ve Fert Olarak Birer Âyet ve Aynadır

Tasavvuf ehline göre kâinatın her unsuru, ilahî kudretin izini ve eserini gösteren bir âyet ve ayna olarak kabul edilmektedir. Âyet delil anlamına gelmektedir. Mutasavvıflar daha çok ayna misalini kullanmaktadırlar.

Kâinat bütünüyle birlikte Allah’ı bildirdiği ve gösterdiği gibi, kâinattaki her şey ayrı ayrı Allah’ı bildiren birer âyet[17] ve Allah’ı gösteren birer aynadır.

Ebû’l-Atâhiyye’nin “Her şeyde bir âyet vardır. O şeyin bir olduğunu gösterir.” şeklindeki meşhur mısraı, İbnu’l-Arabî’ye göre birbirini gerektiren iki anlama sahiptir. Birinci anlamı, her şeyin Allah’a ait bir âyet ve nişan taşımasıdır. O zaman her şey, bir âyet ve alâmet anlamına gelir ki, vahdet-i vücudu benimseyen sûfîlerin âlemi bütün olarak bir işaret sayması buradan kaynaklanmaktadır. İkinci anlamı ise, her şeyin varlıkta ve kendiliğindeki

durumunu gösterir. Bu da, her şeyin gerçekte bir olduğu anlamına gelmektedir.[18]

Vahdet-i vücud telakkisine göre kâinat, ‘vücud-ı mutlak’ın tecelli ve tezahür alanıdır. Âlem, bütün olarak Allah’ı bildiren bir işarettir. Mevcudat ise, vâcibu’l-vücud’un esmâ ve sıfatlarının tecelligâhıdır. Her mevcut, yaratıcının isim ve sıfatlarını aynı derecede aksettirememekte, kendi istidat ve kapasitesine göre Hakk’ın ancak bir ismini veya sıfatını aksettirebilmektedir. Mahlûkat içerisinde yaratıcının bütün esmâ ve sıfatlarının tecelli ettiği tek ayna, insandır. İnsanlar arasında da Hakk’ın bütün esmâ ve sıfatlarının kâmil mânada tecelli ettiği ayna, ‘insan-ı kâmil’dir.

Tasavvuf’ta ilahi kudretin eserlerinin eşyada görünmesine “tecelli”[19] denilmektedir. Âlem, tecellinin vukuu anında hâdis ve mevcut, ondan sonra hemen aslına dönerek fânidir. Fakat bu tecelli o kadar süratli ve dâimîdir ki iki tecelli arasında hiçbir fasıla hissedilmez. Durum böyle devam ettiğinden biz mevcudatı dâimî zannederiz. Âlemde var olan eşyanın hepsi her nefeste değişmektedir. Her mevcut yok oluyor, yerine anında benzeri geliyor. Buna “teceddüd-i emsâl” denilmektedir. Nitekim nehir akıp gitmektedir. Gelen su daima yenidir. Bundan dolayı bir insan bir nehirde iki defa yıkanmaz denilmiştir.[20]

2.2. Çevre Bir Kitaptır

İslami literatürde kâinat ta, Kur’ân gibi Allah’ın bir kitabı olarak kabul edilmekte ve bu nedenle de ona ‘kâinat kitabı’ denilmektedir. Ancak bu, sayfalara yazılı bir kitap olmayıp, mücessem/cisimleşmiş bir kitaptır. Kur’ân, okunması ve tefekkür edilmesi gereken bir kitap olduğu gibi, kâinat ta aynı şekilde okunması ve tefekkür edilmesi gereken bir kitaptır. Nitekim kâinat kitabının müellifi, bizi sık sık elementler ve cisimlerle yazılı diğer kitabını okumaya teşvik etmektedir. Meselâ: “Bu insanlar, devenin nasıl yaratıldığına, göğün nasıl yükseltildiğine, dağların nasıl dikildiğine, yerin nasıl yayıldığına bir bakmazlar mı?”[21] âyeti bunun sadece bir örneğidir.

Allah Teâlâ’nın yukarıda sözü edilen emri gereğince tasavvuf ehli de, var olduğu günden bu yana her an hareket halinde ve yenilenmekte olan[22] kâinat kitabını mütemadiyen mütalaa ve müşahede etmektedirler.

Bu nedenle birçok mutasavvıfın, kâinat kitabında müşâhede ettikleri “aşk-ı ilâhî” satırlarını beyitlere dökerek, divan ve mesnevîler vücuda getirdikleri; bir kısmının, kâinatın maruz kaldığı bu teceddüt esnasında seslendirdiği kendisine has ‘ilahî mûsiki’yi terennüm etmeleri nedeniyle, adeta kendilerinden geçerek aşk[23] ve vecde[24] geldikleri; bir kısmının da, kâinatın bu büyüleyici manzarası karşısında mest olarak mevlevî misali semâa kalktıkları görülmektedir.

2.3. Çevrenin Canlı ve Cansız Her Unsuru Allah’ı Tesbih Etmektedir

Kur’an’ın ifadesiyle, kâinatta var olan her şey Allah’ı tesbih etmekte ve O’na boyun eğmektedir.[25]

"Yedi gök, yer ve bunlarda bulunanlar O'nu tesbih eder; O'nu hamd ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur; fakat siz onların tesbihlerini anlamazsınız. Doğrusu O Halim olandır, Bağışlayan'dır." [26] âyetinde âlemdeki her varlığın Allah'ı tesbih ettiği belirtilmektedir. Ancak kâinata var olan her mevcut, Allah'ı aynı şekilde ve derecede zikretmemektedir.

Toshihiko İzutsu bu hususu şu şekilde izah etmektedir: Hakk Teâlâ kendisini, istidâdları ve zâtî sınırları çerçevesi içinde her bir şeyde izhar etmektedir. Her şey, Hakk'ı sırf âlemde mevcut olması ile tesbih ve takdis etmektedir. Ama her bir şeyin ancak kendine has bir biçimde var olması dolayısıyla, her bir şey, Hakk'ı diğer her şeyden farklı bir şekilde tesbih ve takdis etmektedir. Her bir şeyin ait olduğu varlık mertebesi ne kadar yüksekse, onun tesbih ve takdisi de o kadar büyük ve o kadar muhkem olmaktadır. [27]

Başka bir ifade ile her varlık Hakk'ı, kendi istidat ve yetenekleri ölçüsünde tesbih ettiğinden her mahlukun tesbihi farklı olmaktadır. İnsan-ı kâmil dikkate alındığında bütün mevcudat, bir bakıma Allah'ı nâkıs/eksik tesbih etmektedir. 'İnsan-ı kâmil' ise, câmi varlığı ve bütün esmâ-i ilahiyenin kendisinde tezahür etmesi, ayrıca diğer mevcudatın zikir ve tesbihlerini de anlayarak, onlar adına külli/genel bir tesbihte bulunması nedeniyle Allah'ı, bütün isimleri ile kâmilten/tam tesbih etmektedir.

Klasik tasavvuf kaynaklarında canlı ve cansız varlıkların Allah'ı zikrettiğine dair birçok nakil/rivayet bulunmaktadır. Meselâ: Hucvîrî'nin '*Keşfu'l-Mahcûb*' adlı eserinde, Ebu'd-Derdâ (ra) ile Selman-ı Fârisî (ra)'nin birlikte oturup yemek yedikleri esnada 'tas'ın tesbih ettiğini işittikleri nakledilmektedir. [28]

3. Çevreye Değer Vermek

Tasavvuf açısından bakıldığında çevreye üç şekilde değer vermek mümkündür: 1. Çevreyi severek 2. Çevreyi tahriften uzak durarak 3. Çevreyi temiz tutarak

3.1. Çevreyi Sevmek

Tasavvuf, bütünüyle sevgiye dayalıdır. Tasavvufun esas hedefi, Allah'ı sevmek ve O'nun sevgisini kazanmaktır. Tasavvuf, Hâlık'a itaat ve boyun eğmek, mahlûkata şefkat ve sevgi göstermektir.

Bütün varlıklar, makamlar ve mertebeler hep sevginin eseridir. Sevgi olmazsa hiçbir şey vücut bulmaz. Her kesin bir sevgisi vardır. Fakat bu sevgi ya kayıtlıdır ya da geneldir. Hakikati bilmeyenlerin sevgileri kayıtlı ve sınırlıdır. Hakikate ulaşanların sevgileri ise geneldir, her şeyi kuşatır. Çünkü hakikati bilenler için kötü ve çirkin diye bir şey olamaz. Zaten bütün varlık ve bütün şekiller sevmek için yaratılmıştır. [29]

Allah'ı sevenler, ilahi sevgiye sahip kimselerdir. İlahi sevgiye sahip insanlar, hem Allah'ı, hem de Allah'ın yarattığı mahlûkatı sevmektedirler. Bu kimseler canlı ve cansız her varlığa 'sevgi' çerçevesinden bakmakta; her varlığın iyi ve güzel yönlerini görebilmektedirler.

Bu nedenle söz konusu anlayışa sahip kimseler, Yunus Emre'nin "Yaratılanı severim Yaratan'dan ötürü" düşüncesi doğrultusunda, çevresinde var olan her mevcuda karşı hoşgörölü ve merhametli olmaktadırlar.

Tasavvuf düşüncesinde çevre, Allah'ın sanatının tezahür ettiğı, isim ve fiillerinin tecelli ettiğı mekanlar olması nedeniyle, bu alanların sevilmesi ve korunması, sözü edilen ilahi sevginin tabii bir sonucudur. Nitekim Hz. Peygamber (s), Uhud dağı hakkında şöyle buyurmaktadır: Uhud öyle bir dağdır ki o bizi sever, biz onu severiz.”[30]

3.2. Çevreyi Tahriften Uzak Durmak

Çevre katliamlarının çoğunun, çok kısa sürede çok ucuz yolla mal, mülk ve servet edinme hırsından kaynaklandığı görölmektedir. Bu, ya gıda maddelerinin, ya ağaç ekili arazilerin, ya da çevrenin tabii düzeninin/ekolojik dengesinin tahrifi şeklinde olmaktadır.

Zenginlik, mal, mülk ve servet sahibi olmak; fakirlik ise, bunlara sahip olmamaktır. Tasavvuf düşüncesinde esas olan ‘zenginlik’ değil, ‘fakr’dır. Şiblî (ks) şöyle der: “Fakir, Allah’ı bulduğunda hiçbir şeye ihtiyaç duymaz. Çünkü Allah’tan başkası, fakirin emeli ve muradı olamaz”. [31]

Tasavvuf’ta fakr, sadece Allah’a ihtiyaç duymak, “mâsivâ”ya ihtiyaç duymamaktır.[32] Nitekim Hz. Peygamber (s) bu konuda şöyle buyurmaktadır: “Bir iki lokma veya hurma dilenmek için kapı kapı dolaşana miskin denmez”. “O halde miskin kimdir Ya Rasulallah (s) ?” sorusuna Hz. Peygamber (s), “Zaruri ihtiyacını sağlayamayan, hayâsından dolayı kimseden bir şey istemeyen ve ne halde bulunduğu sezinlenmediğı için sadaka dahi verilemeyen kimsedir.”[33] şeklinde cevap vermektedir.

Bu anlayışa sahip olan kimse, çevresindeki her şeye ölçüsüzce sahip olma hırsı göstermez. Kendisinin olmayan hiçbir şeyi elde etmeye tenezzül etmez. Hangi yoldan olursa olsun, ne şekilde olursa olsun zengin olma arzusunda asla olmaz.

Tasavvufî bir kavram olan ‘murâkabe’[34] makamına sahip olan kimse, aynı zamanda ‘Allah’ı görüyormuşçasına ibadet etmek’ mânasına gelen ‘ihsan’ derecesine de ulaşmış olmaktadır. Bu durumda bulunan bir kimsenin, Allah’ın kendisini her an gördüğünü düşünerek hareket ettiğinden, ‘sanat-ı ilahiye’yi ifade eden çevreye zarar vermesi ve tahrif etmesi düşünülmediğı gibi, bilakis onu koruması beklenmektedir.

3.3. Çevreyi Temiz Tutmak

Esmâ-i İlahiye, en kâmil mânada insan aynasında tecelli etmektedir. Ayna ne kadar parlak ve cilalı ise, görüntü de o nispette berrak olmaktadır. İnsan bir ayna olduğu gibi, kalp de bir aynadır. Bu aynaların pas ve kirden temizlenerek cilalanması, kalbin riyazetlerle tasfiye edilmesi ve ‘mâsivâ’dan uzaklaştırılması demektir. Esasen tasavvufun hedefi, kalbi saf ve arınmış bir ayna haline getirerek, kendisine yansıyan şeyleri göstermesini sağlamaktır.[35]

İnsan, kalp aynasının kapasitesi ve parlaklığı oranında ‘esmâ-i ilahiye’yi yansıtmaktadır. İnsan nasıl bir ayna ise, diğer varlıklar da aynı şekilde birer

aynadır. İnsanın nasıl hem kendisini hem de kalp aynasını temizlemesi gerekiyorsa, aynı şekilde kâinat aynasını da temiz tutması gerekmektedir.

Azîz Neseffî'ye göre, beden ve bedene ait fizikî ve ahlâkî fiillerimiz 'zâhir', ruh ise 'bâtın' deyimi ile ifade edilmektedir. Bedenin, kendisine bağlı, temiz ve pak olarak yaratılmış olan ruh üzerinde büyük bir tesiri bulunmaktadır. Bu şekilde 'zâhir' ile 'bâtın', karşılıklı olarak biri birlerine tesir etmektedirler.

Zâhirî yönümüzü oluşturan fizikî ve ahlâkî fiillerimizi, riyâzet, tezkiye ve âlim bir mürebbînin sohbetleri ile düzeltme imkânımız bulunmaktadır. Zâhir yönümüz düzeltildiği takdirde, bâtin yönümüz de düzeltilmektedir.

Cismin temiz olması, ruhun da temizliğini artırmaktadır. Bu nedenle Azîz Neseffî'ye göre ahlâklı insan, hem ruh hem de cisim itibarıyla mükemmel olan insan demektir. Metafizik hakikatlere muttali olmak ta buna bağlı bulunmaktadır.[36]

Bu ifadelerden şunu anlamaktayız: Tasavvufta manevî terakkî, sadece taat ve ibadetlerle mümkün olmamakta, aynı zamanda beden ve çevrenin de temiz ve mükemmel olması gerekmektedir.

Nitekim bir hadis-i şerif'te, bir Sahabî, Efendimiz (s)'e fakirlik ve yokluktan şikâyetinde bulunduklarında, Efendimiz (s) ona "temizliğe devam et, rızkın genişler." buyurmaktadır.[37]

Buradaki temizlikten kasıt, hem beden, elbise ve mekândan oluşan 'zâhir çevre'nin; hem de mânevî uzuvlardan müteşekkil 'bâtın çevre'nin temizliğidir. İnsan, maddî ve mânevî çevresini temiz tutması halinde, sadece sağlık ve afiyet kazanmamakta, aynı zamanda zenginlik te kazanmaktadır.

4. Çevre Kanunlarının Mûcize ve Kerametler Kapsamında Değişmesi

Kâinata ait bir takım değişmeyen kanunlar bulunmaktadır. Bunlara 'tabiat kanunları' veya 'kevnî kanunlar' denilmektedir. Ancak bu kanunların, kanun sahibinin izni çerçevesinde, 'mûcize' ve 'kerametler' vasıtasıyla zaman zaman değiştiği de görülmektedir.

Mûcize, peygamberlere verilen hârikulâde haller,[38] keramet ise, velilerden zuhur eden olağanüstü hallerdir.[39] Bu harikulade hadiselerin cereyan etmesinin esas sebebi, insanlara, kâinat kanunlarının da bir emir tahtında gerçekleştiği ve arzu edildiğinde sahibi tarafından veya onun izni ile değiştirilebileceğinin gösterilmek istenmesidir.

Mûcize ve kerametler konusunda çok sayıda rivayet bulunmaktadır. Ancak biz, her biri için bir örnek vermekle yetineceğiz.

İbn Mes'ud (ra) şöyle der: "Biz Mina'da Rasulullah (s) ile beraberken ay iki parçaya ayrıldı. Bir parçası dağın arkasında, bir parçası dağın önünde idi. Bize "şahit olun" buyurdu."[40]

Ayın ikiye bölünmesi hadisesi bizzat Kur'ân'ın "Kıyamet yaklaştı, ay bölündü."[41] âyetiyle bildirdiği bir mûcizedir. Bu hadise, müşriklerin Rasulullah (s)'tan bir mûcize talep etmeleri üzerine, hicretten beş yıl önce Mekke'de meydana gelmiştir.

İbrahim b. Edhem (ks) şöyle der: “Rastladığım bir çobandan su istedim. Çoban’ın ‘yanımda süt te var su da var, hangisini istiyorsun’ demesi üzerine ‘suyu’ dedim. Çoban ayağa kalktı, asası ile taş vurdu. Hemen oradan tatlı ve hoş bir su fışkırdı. Ben taaccüp ettim. Bunda şaşılacak bir şey yok, kul Hakk’a itaat edince, bütün âlem de ona itaat eder.” dedi.[42]

Sonuç

İslâmî hayat, yalnız ibadetlerden ibaret olmayıp, aynı zamanda diğer alanlarda da İslami hükümlere uygun tavırlar sergilemeyi gerektirmektedir. Müslüman olan insandan, hayatın her alanında doğru sözlü, adil, merhametli, hakperest ve fedakar olması beklenmektedir.

Tasavvufî açıdan bakıldığında çevre, canlı ve cansız bütün varlıkların yardımlaşma esasına dayalı hareket etmekte oldukları bir mekan olarak görülmektedir.

Vahdet-i vücud ekolüne mensup mutasavvıflara göre hakiki varlık, sadece Hakk’ın varlığıdır. Kâinat ise, Allah’ın isim ve fiillerinin geçici görüntüleridir. Kâinat bir bütün olarak Allah’ın eseri olduğu gibi, kâinatta var olan bütün unsurlar da Allah’ın eserleridir.

Sufiler insanı, “âlem-i sagîr”; kâinatı da “insan-ı kebîr” olarak tarif etmektedir. İnsan kâinatın küçük bir numunesi ve özeti; kâinat ise insanın büyütülmüş şeklidir. Her ikisinin de yaratılışları aynı kanun dairesinde cereyan etmektedir.

Tasavvuf ehline göre kâinat, okunması ve tefekkür edilmesi gereken bir kitap; aynı zamanda her unsuru, ilahî kudretin izini ve eserini gösteren birer âyet ve ayna olarak kabul edilmektedir.

Yedili tasnife göre, varlık mertebelerinden altıncısını oluşturan ‘şehadet âlemi’ ile yedincisini oluşturan ‘insan-ı kâmil’ mertebeleri, aynı zaman da çevre unsurlarından da biridir.

Tasavvuf açısından bakıldığında, âlemdeki canlı ve cansız, şuurlu ve şuursuz her varlığın Allah’ı tesbih ettiği görülmektedir.

‘Evâmir-i tekvîniye’ olarak ta isimlendirilen ‘tabiat kanunları’nın, bütün kuvvet ve azametine rağmen, kâinat sahibinin emri ve izni çerçevesinde ‘mûcize’ ve ‘keramet’ denilen hârikulâde hadiseler vasıtasıyla zaman zaman değiştiğine şahit olunmaktadır. Bu vesile ile sözü edilen kanunların, hâkim değil mahkum, âmir değil memur konumunda oldukları da anlaşılmaktadır.

İlahi sevgiye sahip insanlar, bu sevgileri sebebiyle hem Yaratan’ı hem de yaratılanı sevmektedirler. Bu kimseler canlı ve cansız her varlığa "sevgi" çerçevesinden bakmakta; her varlığın iyi ve güzel yönlerini görebilmektedirler. Bu açıdan bakıldığında bir bakıma çevre, bütün unsurlarıyla birlikte büyük bir sevgili görünümündedir.

Tasavvuf düşüncesine göre, beden nasıl ruhla kemâle ermekte ise, kâinat da insanla kemâle ermektedir. Şayet insan olmasaydı kâinat kemâle eremez ve eksik kalırdı. İnsan, sahip olduğu akıl ve şuur vasıtasıyla kâinatı ve kâinattaki güzellikleri keşfederek, anlamakta ve takdir etmekte olduğundan kâinatın varlık sebebi olmaktadır.

Kaynaklar

- [1] Yılmaz, H. Kâmil, Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar, İstanbul: Ensar Neşriyat; 2000, s. 45.
- [2] Keleş, Ruşen, Çevre, İnsan, Toplum, (Hız. Ruşen Keleş), Ankara: İmge Yay.; 1992, s. 17.
- [3] Ertuğrul, İsmail Fenni, Vahdet-i Vücut ve İbnu'l-Arabî, (Hız. Mustafa Kara), İstanbul: İnsan Yay.; 1991, s. 9-11.
- [4] Kam, Ferit – Aynî, M. Alî, İbn Arabî'de Varlık Düşüncesi, İstanbul: İnsan Yay.; 1992, s. 216-217.
- [5] Bakara, 2/30.
- [6] Ahzâb, 33/72.
- [7] Bakara, 2/29; Hac, 22/65; Lokman, 31/20; Casiye, 45/12-13; İbrahim, 14/32-33; Nahl, 16/12,14; Mülk, 67/15; Abese, 80/27-32.
- [8] Kehf, 18/17.
- [9] Âl-i İmrân, 3/26; Rahman, 55/29.
- [10] Hicr, 15/26; Hac, 22/5.
- [11] Tâhâ, 20/55.
- [12] Konuk, Ahmed Avnî, Fusûsu'l-Hikem Terceme ve Şerhi, (Hız. Mustafa Tahralı- Selçuk Eraydın), İstanbul: Marmara Üniv. İlah. Fak. Vakfı Yay.; 1994, II, s. 325-326.
- [13] Yılmaz, H. Kâmil, age., s. 302.
- [14] İbn Teymiye, Zerkeşî, İbn Hacer ve Suyûtî gibi âlimler bunun hadis olmadığını belirtmektedirler. Ancak Alî el-Kârî, mânasının sahih olduğunu ifade etmektedir. Bk. Aclûnî, Muhammed b. İsmail, Keşfu'l-hafâ ve müzîlû'l-ilbâs ammâ iştehere mine'l-ehâdis alâ elsineti'n-nâs, Beyrut: Müessesetü menâhili'l-irfân; ts./ Dimaşk: Mektebtu'l-gazâlî; ts., II, 132, hadis no: 2016.
- [15] Kılıç, Mahmud Erol, Şeyh-i Ekber İbn Arabi Düşüncesine Giriş, III. bsm., İstanbul: Sufî Kitap; 2011, s. 268.

- [16] Konuk, Ahmet Avni age., (Mustafa Tahralı, Fusûsu'l-Hikem, Şerhi ve Vahdet-i Vücut ile Alâkalı Bâzı Mes'eleler kısmından), I, s. 44-45.
- [17] Rûm, 30/20-24; Yûnus, 10/5-6; Zâriyât, 51/20.
- [18] İbnu'l-Arabî, Muhyiddin, Fususu'l-Hikem, (Çeviri ve Şerh. Ekrem Demirli), İstanbul: Kabalcı Yayıncılık; 2013, s. 275.
- [19] Kalbe inkişaf eden gayb nurudur. Bk. İbnu'l-Arabî, Muhyiddin, Istılâhâtü's-Şeyh Muhyiddin İbn Arabî, (Thk. Bessâm Ubdu'l-Vehhâb el-Câbî), I. bsm., Beyrût: Dâru'l-İmâm Müslim; 1411/1990, s. 63.
- [20] Yılmaz, H. Kâmil, age., s. 224; Daha geniş bilgi için bk. Konuk, Ahmet Avni, age., (Mustafa Tahralı, Fusûsu'l-Hikem'de Tezâdlı İfâdeler ve Vahdet-i Vücut kısmından), II, 18-23.
- [21] Gâşiye, 88/17-20.
- [22] O, her gün yeni bir iştedir. Bk. Rahmân, 55/29.
- [23] Aşk: Allah'ı şiddetli sevmek. Bk. Enver Fuâd Ebû Huzâm, Mu'cemu Mustalâhâtî's-Sûfiyye, Beyrut: Mektebetu Lübnân; 1993, s. 128; Uludağ, Süleyman, Tasavvuf Istılahları, (Doğuş Devrinde Tasavvuf Taarruf Adlı Eser'in Sonunda), Dergah Yayınları, İstanbul 1992, s. 280; Cebecioğlu, Ethem, Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü, V. bsm., İstanbul: Ağaç Kitabevi Yay.; 2009, s. 65.
- [24] Vecd: Sâlikin zorlaması ve istemesi olmadan kalbe gelen hale denir. Bir başka tanıma göre; zikrin tatlılığı hissedildiğinde, ruhun şevkin galebesine tahammülden âciz kalmasıdır. Bk. Cebecioğlu, Ethem, age., s. 694.
- [25] İsrâ, 17/44; Ra'd, 13/15; Nahl, 16/49; Hac, 22/18; Nûr, 24/41; Rûm, 30/22; Rahman, 55/6; Hadîd, 57/1; Haşr, 59/1; Saff, 61/1; Cuma, 62/1; Teğâbun, 64/1.
- [26] İsrâ, 17/44.
- [27] İzutsu, Toshihiko, İbn Arabî'nin Fusûs'undaki Abahtar-Kavramlar, (Çev. Ahmed Yüksel Özemre), İstanbul: Kaknüs Yay.; 1998, s. 327.
- [28] Hucvîrî, Ali b. Osman el-Cüllâbî, Keşfu'l-Mahcûb, Hakikat Bilgisi (Trc. Süleyman Uludağ), II. bsm, İstanbul 1996, s. 352.
- [29] Sunar, Cavit, İnsan-Âlem İlişkisi, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı: I, Ankara 1973, s. 60.
- [30] el-Buhârî, Muhammed b. İsmâîl, Sahîhu'l-Buhârî, Mevsûatü's-Sitte, el-Kütübü's-Sitte ve Şurûhuhâ, İstanbul: Dâru Sahnûn-Çağrı Yay.; 1413/1992, "cihad," 71, 74, (III, 223,224), "Et'ime" 28, (VI, 206-207; "Da'avât" 36, (VII, 158); "İ'tisam" 16, (VIII, 153); Müslim b. Haccâc, Sahîhu Müslim, Mevsûatü's-sitte, el-kütübü's-sitte ve şurûhuhâ, İstanbul: Dâru Sahnûn-Çağrı Yay.; 1413/1992, "Hac" 93, (I, 503-504/1392-1393); Mâlik b. Enes, Muvatta, Mevsûatü's-Sitte, el-Kütübü's-Sitte ve Şurûhuhâ, İstanbul: Dâru Sahnûn-Çağrı Yay.; 1413/1992, "Hüsnu'l-Huluk" "Câmî" III, (II , 889), hadis no: 10 ; Tirmizî, Muhammed b. İsmâ, Sünenü't-Tirmizî, Mevsûatü's-Sitte, el-Kütübü's-Sitte ve Şurûhuhâ, İstanbul: Dâru Sahnûn-Çağrı Yay.; 1413/1992, "Menakıb" 67, (V, 721), hadis no: 3922.

- [31] Hucvîrî, Ali b. Osman el-Cüllâbî, age., s. 106.
- [32] Ebû Huzâm, Enver Fuâd, Mu‘cemu Mustalâhâtî’s-Sûfiyye, Mektebetü Lübnân, Beyrut 1993, s. 136; Uludağ, Süleyman, age., s. 282; Cebecioğlu, Ethem, age., s. 204.
- [33] Buhârî, Muhammed b. İsmâîl, age., “Zekat” 53 (II, 132); Müslim b. Haccâc, age., “Zekat” 34, (I, 719), hadis no: 101-102; Neseî, Ahmet b. Şuayb, Sünenü’n- Neseî, Mevsûatü’s-Sitte, el-Kütübü’s-Sitte ve Şurûhuhâ, İstanbul: Dâru Sahnûn-Çağrı Yay.; 1413/1992, “Zekat” 76 (V, 84-85), Hadis no: 2569-2571; Malik b. Enes, age., “Sıfatü’n-Nebi” 5, (II, 923), hadis no: 7; Ahmed b. Hanbel, Müsnedü İbn Hanbel, Mevsûatü’s-Sitte, el-Kütübü’s-Sitte ve Şurûhuha, İstanbul: Dâru Sahnûn-Çağrı Yay.; 1413/1992, I, 384.
- [34] Murakabe: Allah tarafından denetlenmek. Allah’ı görür gibi ibadet etmek. Bk. Ubû Huzâm, Enver Fuâd, age., s. 160; Uludağ, Süleyman, age., s. 293; Cebecioğlu, Ethem, age., s. 445.
- [35] İbnu’l-Arabî, Muhyiddin, age., s. 271.
- [36] Düzen, İbrahim, Azîz Neseî’ye Göre Allah, Kâinât ve İnsan, Ankara: Şanlıurfa İlâh. Fak. Geliştirme Vakfı Yay.; 1991, s. 210-211.
- [37] Konevî, Sadreddin, Muhammed b. İshâk, Şerhu’l-Erbeîn Hadisen, (Thk. Hasan Kâmil YILMAZ), İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay.; 1990, s. 5-21.
- [38] es-Sâbûnî, Nûreddin Ahmed b. Mahmûd, Mâturîdiyye Akâidi, (Trc. Bekir Topaloğlu), şy.: D.İ.B. Yay.; ts., s. 207.
- [39] Sâbûnî, Nûreddin Ahmed, age., s. 204.
- [40] Buhârî, Muhammed b. İsmâîl, age., “Menâkıb” 27, (IV, 176), “Menâkıbu’l-Ensâr” 36, (IV, 243); Müslim b. Haccâc, age., “Münâfikûn” 8, (III, 2158), hadis no: 44/2800; Tirmizî, Muhammed b. İsmâ, age., “Tefsir” 54 (V,397), hadis no: 3285- 3289/1-5.
- [41] Kamer, 54/1.
- [42] Hucvîrî, Ali b. Osman el-Cüllâbî, age., s. 352.